

Yttrandefriheten inför nya utmaningar. Jubileumsseminarium – tryckfrihetsförordningen 250 år

22.9.21016

Riksdagsledamot, ordförande i grundlagsutskottet
Annika Lapintie

YTTRANDEFRIHETEN FÅR INTE TAS TILL INTÄKT FÖR ATT KRÄNKA
ANDRA GRUNDLÄGGANDE RÄTTIGHETER

Bästa medlemmar i konstitutionsutskottet och bästa seminariegäster!

Låt mig börja med några ord ur tryckfrihetsbetänkandet från 1765:

”Det behöver intet bevis att en billig skriv- och tryckfrihet är en av de fastaste Grundpelare, som ett fritt Regemente kan äga bestånd uppå, ty annars kunna Ständer aldrig äga erforderlig kunskap, att stifta goda lagar, Lagskipare ingen kontroll att följa dem i sina ämbeten, och lydande föga kunskap om lagens fordringar, ämbetsmannamaktens gränser och sina egna skyldigheter: Lärdom och vett kuvas, grovhet i tankesätt, tal och seder vinna burskap och ett fasande mörker höljer inom några år över hela vår Frihets himmel. ”

Det var tungt vägande – och i viss mån oroväckande – ord.

Yttrandefriheten är ett helt avgörande element i det demokratiska samhället. Den centrala avsikten med yttrandefrihetsbestämmelsen i 12 § i den finländska grundlagen är enligt förarbetena att garantera den fria åsiktsbildning som utgör grunden för ett demokratiskt samhälle, den fria offentliga debatten, massmediernas fria utveckling och pluralism samt möjligheten till offentlig kritik av maktutövningen.

Syftet med yttrandefriheten uttrycks här lite annorlunda – och kanske något mindre färgstarkt – än i tryckfrihetsbetänkandet. Grundtanken är dock densamma.

I dag är bilden av yttrandefriheten något kluven. I till exempel Sverige och Finland är tillståndet för yttrandefriheten gott, sett i ett internationellt perspektiv. Våra länder ligger långt framme i de jämförande studierna.

Samtidigt möter yttrandefriheten utmaningar – en del av en helt ny typ – vilket också namnet på det här seminariet antyder. Det finns därför ingen anledning att försjunka i en grundlös tro på att allt är frid och fröjd.

Enligt Finlands grundlag har var och en yttrandefrihet. Till denna frihet hör rätten att inte bara framföra och ta emot information, åsikter och andra meddelanden utan också rätten att sprida dem. Grundlagen förbjuder att någon på förhand hindrar spridandet av information och åsikter. Däremot är det tillåtet – exempelvis utifrån straff- och skadeståndslagstiftningen – att i efterhand kontrollera hur yttrandefriheten har använts.

Yttrandefrihetens ställning som en grundläggande frihet begränsar dock möjligheterna att ingripa ens i efterhand. Bland annat måste den offentliga maktens åtgärder vara proportionella i förhållande till utövandet av yttrandefriheten.

I likhet med andra grundläggande fri- och rättigheter är yttrandefriheten alltså ingen absolut rättighet. Grundrättighetssystemet består nämligen inte enbart av enskilda fri- och rättigheter. De enskilda rättigheterna måste ställas i relation till andra rättigheter och till systemet som helhet.

Det står klart att man inte kan åberopa yttrandefriheten för att utan åtskillnad rättfärdiga kränkningar av andra grundläggande rättigheter. Europadomstolen har bland annat slagit fast att jämlikhet utgör en hörnsten i ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle. Det kan därför i vissa situationer vara nödvändigt att förhindra tal som uppviglar till eller accepterar fördomsfullt hat.

Den offentliga makten kan i vissa fall rentav vara skyldig att begränsa yttrandefriheten. För att exempelvis garantera skyddet för privatlivet förutsätts det att staten inte bara avhåller sig från att kränka medborgarnas privatliv, utan också att staten vidtar aktiva åtgärder för att skydda privatlivet mot kränkningar från andra individer. Strafflagstiftningen är den traditionella metod genom vilken rättsordningen skyddar privatlivet mer konkret.

Yttrandefriheten är en grundläggande rättighet, medan straffrättsliga åtgärder vidtas i sista hand. Av det följer att straffrättsliga hot eller åtgärder inte får bli den primära responsen på till exempel hattal och andra kränkningar i den offentliga debatten. Det är likaså klart att en alltför långtgående och diffus kriminalisering av den politiska uttrycksfriheten kan vara problematisk med tanke på yttrandefriheten.

Det förefaller mig naturligt att yttrandefriheten samtidigt för med sig ett ansvar för det som uttrycks. När vi utnyttjar vår yttrandefrihet kan vi gott hålla i minnet riksdagsmannen Anders Chydenius och hans frihetsideologi som lyfte fram demokratin, jämlikheten och de mänskliga rättigheterna. Att respektera den andras åsikter och människovärde är en bra – och i min mening nödvändig – utgångspunkt för all offentlig debatt.

Grundlagsutskottet bedömde år 2002 ett lagförslag som berörde yttrandefrihet i masskommunikation. Utskottet konstaterade då följande: "Kommunikation på nätet skiljer sig från traditionell masskommunikation. I jämförelse med andra medier används elektroniska nät exceptionellt mycket också av privatpersoner, liksom av föreningar och organisationer utan att deras kommunikation kan jämföras med organiserad publikations- och programverksamhet som bedrivs av förlag samt radio- och televisionbolag."

Sedan 2002 har de enskildas deltagande i informationsförmedlingen förändrats ytterligare, och publicering och spridning av exempelvis meddelanden har fått ökad betydelse som en form av yttrandefrihet.

Media har inte längre ensamrätt på informations-spridning. I ökande grad publiceras och sprids informationen av privatpersoner. Massmedierna har trots det en särskild ställning när det gäller att tillämpa och värna om yttrandefriheten.

Det går att hitta enorma mängder information om de mest vitt skilda ting. Man kan i och för sig fråga sig i vilken utsträckning den enskilde har tid och kunskap att fördjupa sig i ämnet, analysera och ifrågasätta det som sägs. Här har en fri, etiskt högtstående och objektiv press en ytterst viktig roll.

Det är med oro jag tagit del av uppgifterna om hot mot journalister. I boken *Sananvapaus Suomessa ('Yttrandefriheten i Finland')* från förra året presenteras uppgifter om att var fjärde journalist som deltog i studien avstått från att skriva en artikel av rädsla för följderna. Var femte hade fått hatpost.

En färsk studie från Sverige pekar i samma riktning. Resultaten antyder att över 30 procent av journalisterna har blivit hotade.

Hot mot journalister och andra som deltar i det offentliga samtalet måste fördömas inte bara för att hoten skapar otrygghet hos den som utsätts och dennes närmiljö. Det finns nämligen risk för att hoten eller rädslan för hot leder till att vissa ämnen inte tas upp i offentligheten. Det är också en form av inskränkning av yttrandefriheten.

Avsikten med dagens seminarium är inte enbart att högtidlighålla yttrandefriheten – vi ska också på allvar diskutera de utmaningar yttrandefriheten ställs inför. På grundlagsutskottets vägnar vill jag önska er alla ett givande seminarium!